

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Állam- és Jogtudományi Kar
Politikatudományi Doktori Iskola

LOVAS MIKLÓS

Russell Kirk konzervativizmusa

A kultúravédelem

Doktori disszertáció

TÉZISEK

Témavezető: Mezei Balázs, Karácsony András

Budapest, 2026

Tartalomjegyzék

Az értekezés témája és célkitűzése.....	1
A dolgozat felépítése és főbb tézisei.....	5
Irodalom.....	13

Az értekezés témája és célkitűzése

Az értekezés Russell Kirk konzervativizmusát a nyugati kultúra védelmével azonosítja. Kirk életművének középpontjában a nyugati művelődés erkölcsi, vallási, történeti és intézményi folytonosságának megőrzése áll. Kirk konzervativizmusa politikafilozófiai perspektívával rendelkezik és meghaladja a pártpolitikai állásfoglalást, a közpolitikai programot, a reaktív gesztusokat vagy a *status quo* védelmét. Számára a konzervatív gondolkodás a kultúra rendjének felismerése, a rend hordozóinak feltárása, majd az ezekhez illeszkedő politikai ítéletalkotó képesség (*moral imagination*) kiművelése. Az értekezés ennek a sajátos kulturális önértelmezésnek a filozófiai, teológiai, eszmetörténeti és intézményi dimenzióit tárja fel.

A disszertáció kiindulópontja az a felismerés, hogy az amerikai konzervativizmus 20. századi megújulása csak részben érthető meg az Egyesült Államok belpolitikai eseményei alapján. Kirk fellépése az 1950-es években olyan pillanatban történt, amikor a modern tömegetársadalom, a New Deal hatásai, a hidegháború, a kommunizmus elleni küzdelem és a nyugati önazonosság válsága egyszerre alakította át az amerikai közgondolkodást. A konzervatív reneszánsz szellemi feltételei több iskola, mozgalom és szerzői kör találkozásából alakultak ki. Európai háttérű bevándorlók, keresztény gondolkodók és közéleti szerzők, libertáriusok, tradicionalisták, antikommunista publicisták és klasszikus liberális örökséget őrző politikai filozófusok közös

problématérben kezdtek gondolkodni. Kirk e sokféle irányt olyan történeti vízióban foglalta össze, amely a konzervativizmus számára kánont, önképet és irodalmi formát adott.

A dolgozat címében szereplő kultúravédelem a kultúra megértése, elsajátítása és újjáalkotásában való egyéni, illetve közösségi részvétel. Tehát egy kreatív folyamat – nem passzív, reaktív vagy pusztán ellenálló. A fogalom a kultúra eredeti, vallási és morális jelentésrétegeire utal, melyet az ókori előzmények alapján a német idealizmus gondolkodói tártak fel, értettek meg, dolgoztak ki és innen került be az angolszász kultúrkörbe és Russell Kirk ebben a formában tette magáévá. A kultúra Kirk olvasatában a lélek művelése, az erények gyakorlása, a hagyomány megértése, a hagyományba történő bekapcsolódás és annak újrateremtése; a közösségi emlékezet rendezése és tisztántartása; valamint az intézményi formák belső igazolása. A kultúra védelme ezért a vallási eredetű morális rend, a nevelés (mint *paideia*), az irodalom, a jog, az alkotmányosság, a helyi közösségek együttes védelme a politikai bölcsesség (*prudencia, phronészisz*) révén. A disszertáció e tág kultúrafogalom alapján értelmezi Kirk konzervativizmusát.

Az értekezés első célja a Kirk konzervativizmusának fogalmi rekonstrukciója. A dolgozat azt vizsgálja, milyen emberkép, rendfelfogás, történelem- és intézményszemlélet bontakozik ki Kirk műveiből. A rekonstrukció különös figyelmet fordít a transzcendens rend, a morális képzelet, a preskripció, a lokalitás, a nevelés fogalmaira, valamint az ideológiakritikára.

A kutatás második célja annak feltárása, miként vált Kirk gondolkodása az amerikai konzervatív reneszánsz egyik szervezőerejévé. E kérdés *A konzervatív eszme* (1953) kánonképző szerepét, a konzervatív folyóiratok és szellemi műhelyek, valamint a későbbi intézményi hálózatok működését is érinti.

A harmadik cél a Kirk-hatás magyar és közép-európai értelmezése: a disszertáció megmutatja, miként kapcsolható össze Kirk kulturális konzervativizmusa a magyar konzervatív gondolkodás katolikus, természetjogi és szellemtörténeti hagyományaival. Ezen túlmenően pedig elemzi az Atlanti-óceán mindkét partján felmerülő igényeket és javaslatokat fogalmaz meg a közös szellemi és lelki kibontakozásra vonatkozóan.

A kutatás újdonsága: az eddigi, túlnyomórészt amerikai Kirk-irodalom politikaelméleti fókuszú volt (Person, 1994; McDonald, 2004; Russello 2007; Pafford 2010; Person 2015) és elsősorban hazai relevanciával közelítette meg Kirk munkásságát, mellékes jelenségként kezelve a kultúrafilozófiai nézőpontot. Ezen a helyzeten Bradley J. Birzer: *Russell Kirk: American Conservative* (2015) című monográfiája változtatott érdemben. Jelen disszertáció ezt a filozófiai, s ezen belül kultúrafilozófiai fókuszot tartja szem előtt. Másodsorban egy mulasztást is pótol: az amerikai kulturális iparág működési sajátossága folytán Kirk mára kvázi-elfeledett szerzővé vált: az Egyesült Államok konzervatív szellemi műhelyei (agytrösztök, intézetek, folyóiratok, illetve különböző mozgalmak) elnagyoltan és alkalomszerűen hivatkoznak Kirk munkásságára, jóllehet működésüket, a bennük megtestesülő gondolkodásmódot, valamint az intézményi reflexeket Russell Kirk zsenije alakította ki közvetlenül vagy áttételesen.

A dolgozat a Kirk-szövegek háttérében meghúzódó, illetve az életmű érett szakaszában már expliciten is kifejtett kultúrafilozófiai logikát állítja a középpontba. Ez a megközelítés a

konzervativizmust a politikaelméleti reflexiónál szélesebb értelemben teszi vizsgálhatóvá. A kutatás a konzervativizmust olyan magasabb rendű önértelmezésként ragadja meg, amely a vallás, a történelem, az erkölcs, a művészet és a politika összefüggésében nyeri el jelentését. Kirk ilyen értelemben az amerikai jobboldal egyik klasszikusa és a nyugati kultúra válságára adott konzervatív válasz egyik nagy szintetizálója.

A dolgozat módszere szellemtörténeti és hermeneutikai. A vizsgálat Kirk fő műveinek szoros olvasatára épül, különös tekintettel az alábbi szövegekre: *A konzervatív eszme* (1953), *A Program for Conservatives* (1954), *Academic Freedom: An Essay in Definition* (1955), *Beyond the Dreams of Avarice: Essays of a Social Critic* (1956), *The American Cause* (1957), *The Intelligent Woman's Guide to Conservatism* (1957), *The Intemperate Professor and Other Cultural Splenetics* (1965), *Edmund Burke: A Genius Reconsidered* (1967), *Enemies of the Permanent Things: Observations of Abnormity in Literature and Politics* (1969), *Eliot and His Age: T. S. Eliot's Moral Imagination in the Twentieth Century* (1971), *The Roots of American Order* (1974), *Decadence and Renewal in the Higher Learning* (1978), *Economics: Work and Prosperity* (1989), *The Conservative Constitution* (1990), *Amerika brit kultúrája* (2020), *The Politics of Prudence* (1993), *The Sword of Imagination: Memoirs of a Half-Century of Literary Conflict* (1995), *Redeeming the Time* (1996), *The Essential Russell Kirk: Selected Essays* (2007). A szoros olvasatot eszmetörténeti, recepciótörténeti és intézménytörténeti elemzés egészíti ki. A kutatás a filozófiai állításokat és a történeti formákat egymásra utalt jelentésegységként kezeli, mivel Kirk gondolkodásában a fogalmak, a történeti személyek, az irodalmi példák és az intézmények együtt alkotnak egy értelmezendő rendet. Az értekezés ezért a konzervatív gondolkodás belső logikáját – Kirk nyomdokain haladva – a fogalmak és az intézmények együttes vizsgálatában keresi.

A módszertani döntés egyik következménye az interdiszciplináris megközelítés. A konzervativizmus kultúravédelemként való értelmezése több szaktudomány módszertani együttműködését igényli. A kutatás politikai filozófiai kérdéseket tesz fel, eszmetörténeti anyagot dolgoz fel, intézménytörténeti összefüggéseket vizsgál, de mindezt vallási (katolikus) nézőpontból teszi. A tárgy maga követeli meg ezt a tágabb megközelítést, mivel Kirk írásaiban a politikai rend a kulturális rend aktuális formájaként jelenik meg, a kulturális rend pedig vallási-morális előfeltételekre támaszkodik. A dolgozat e szerkezetet követve kapcsolja össze a konzervativizmus elméletét, a konzervatív mozgalom történetét és a magyar vonatkozású értelmezési lehetőségeket.

Az értekezés forrásbázisa három nagyobb körből áll. Az első kör Kirk saját műveit, esszéit, előadásait, irodalmi írásait és közéleti publicisztikáját foglalja magában. A második kör az amerikai konzervatív reneszánsz szerzőit és intézményeit érinti: Edmund Burke recepciójától Richard Weaver, Robert Nisbet, Friedrich Hayek, Eric Voegelin, Leo Strauss, Thomas Molnar, William F. Buckley Jr. és más szerzők hatásáig. A harmadik kör a magyar és közép-európai recepciót, valamint a katolikus konzervatív gondolkodás kapcsolódási pontjait vizsgálja. E három forráskör együtt teszi láthatóvá, hogy Kirk konzervativizmusa egyszerre történeti, filozófiai és politikai jelentőségű.

A kutatás célja a konzervativizmus fogalmának alaposabb megértése. A disszertáció azt állítja, hogy a Kirk gondolkodása a konzervativizmus lényegét a kulturális kontinuitás védelmében találja meg, az „örökérvényű dolgok” fényében. A konzervatív politikai cselekvés akkor helyes, ha képes felismerni: (1) milyen rendet örökölt, (2) milyen intézmények hordozzák azt, (3) milyen veszélyek fenyegetik ezt a rendet, (4) milyen változtatások szükségesek; és (5) mindez milyen nyelven mondható el aktuálisan, valamint a következő nemzedék számára. Ez adja Kirk időszerűségét: a szerző a modernitás válságát a nyugati önismeret visszatérő kérdéseként kezeli.

Kirk gondolkodásának és hatásának feltárása ezért egyszerre történik intézménytörténeti, eszmetörténeti és kultúrafilozófiai síkon. *A konzervatív eszme* sikere, a *Modern Age* szerkesztői közege, a konzervatív könyvkiadás és folyóirat-kultúra megszerveződése, a hidegháborús antikommunizmus, továbbá a nyugati kultúra eszményeinek védelméről szóló katolikus és protestáns reflexiók ugyanahhoz a problémahalmazhoz kapcsolódnak. A disszertáció ezt a problémateret olyan szellemi mezőként értelmezi, amelyben Kirk a múltból örökölt rendet, a modernitás által kiváltott zavarokat és a politikai döntéshozatal erkölcsi feltételeit egymásra vonatkoztatja. A kutatás középpontjában ezért egy olyan konzervatív gondolkodó áll, aki íróként, szerkesztőként, előadóként és intézményalapítóként is jelentős szerepet játszott.

Kirk számára a kultúra a vallási képzelet, az abból származó erkölcsi szokásrend, a történeti emlékezet, a jogi és alkotmányos formaérzék, az irodalmi műveltség, a helyi közösségekhez fűződő lojalitás és az önkorlátozásra képes politikai habitus együttese. A kultúra védelme ebből következően szellemi és intézményi feladat. Kirk ezért helyezi előtérbe a rendet, a preskripciót, a morális képzeletet, a helyi közösségeket, a műveltséget és az ideológiával mint álvallással szembeni fellépést. E kapcsolatok alapján a konzervativizmus olyan politikai filozófiaként rajzolódik ki, amely a politikai döntéseket az emberi élet egészének rendjében értelmezi.

A dolgozat három egymással összefüggő vizsgálati irányra tagolódik. (1) A fogalmi rekonstrukció: milyen rendfogalom, emberkép és történelemszemlélet húzódik meg Kirk írásaiban. (2) A kánonképzés vizsgálata: miként rendezte Kirk a brit és amerikai konzervatív hagyomány alakjait olyan egységbe, amely később az amerikai jobboldal önképét is formálta. (3) Az intézményi hatás: milyen szerepet játszott Kirk személye és munkássága az amerikai konzervativizmus folyóiratai, kiadói, intézetei és egyéb szellemi műhelyei körül. E három megközelítés együtt teszi lehetővé, hogy az értekezés Kirk munkásságát a politikatudomány, az eszmetörténet és a kultúrafilozófia nézőpontjaiból is vizsgálja.

A magyar kontextus különös jelentőségét az adja, hogy a hazai konzervatív gondolkodás több történeti tapasztalatot hordoz egyszerre. Ide tartozik a történeti alkotmányosság emlékezete, a keresztény államiság eszméje, a katolikus és protestáns műveltség együttélése és keveredése, a nemzeti szuverenitás legújabb kori kérdése, a kommunista diktatúra tapasztalata, valamint a rendszerváltozás utáni politikai és szellemi önkeresés, mely kezdetben angolszász tájékozódású volt, majd egyre inkább saját forrásokból kezdett meríteni. A dolgozat ezért a magyar szerzők és vitáik tárgyalását elkerülhetetlennek tartja a Kirk-recepció előkészítése szempontjából. Frenyó Zoltán, Mezei Balázs, Molnár Tamás, Turgonyi Zoltán, Láncki András, Hörcher Ferenc és más szerzők munkái olyan háttérhorizontot alkotnak, amelyben Kirk angolszász

konzervativizmusa közép-európai sorkérdésekkel lép kapcsolatba. A magyar olvasat így a hagyományok közötti közvetítés terepévé válik.

A forráskezelés elve a dolgozatban a szoros olvasat és a történeti összefüggés egymásra építése. Kirk fő művei mellett a disszertáció figyelmet fordít esszéire, előadásaira, szerkesztői munkásságára, irodalomkritikai írásaira és azok recepciójára egyaránt. A vizsgálat a szerző életművének belső hangsúlyait a korszak intézményeivel és vitáival együtt értelmezi. Ennek alapján *A konzervatív eszme*, a *The Roots of American Order*, az *Enemies of the Permanent Things*, a *The Politics of Prudence*, az *Amerika brit kultúrája* és az oktatásról szóló Kirk-szövegek egységes gondolati ív részeként jelennek meg. A dolgozat a fogalmak visszatérő mintázatait is keresi: a transzcendens rendet, a morális képzeletet, a preskripciót, a közösségi emlékezetet, a lokalitást és a politikai prudenciát. Ennek alapján válik leírhatóvá Kirk konzervativizmusa a kultúra védelmét szolgáló filozófiaként.

A dolgozat Kirk politikai jelentőségét irodalmi és vallási képzelete felől is értelmezi. Esetében a konzervatív gondolkodás nemzeti és alkotmányos kérdésekben is megszólal, forrása mégis tágabb civilizációs összefüggés. Írásaiban a szentek, költők, államférfiak, helyi közösségek és a család az erkölcsi ítélőerőt alakító nagyformátumú személyiségek és intézmények. A dolgozat ezért Kirk életművének tematikáját követve összekapcsolja a politikai gondolkodást a művelődés szerkezetének vizsgálatával. Ez a megközelítés azért indokolt, mert Kirk szerint a politikai antropológia mítikus képekből, történetekből, rítusokból és öröklött szokásokból is táplálkozik. A politikai fogalmak így a kultúra mélyebb rétegeiben kapnak jelentést. A kutatás ezzel a Kirk-recepció olyan irányát kívánja előkészíteni, amely a konzervativizmust az évszázadokon átívelő civilizációs önértelmezés egyik formájaként mutatja be. Ez az értelmezés premodern-jellegű és noha jelenleg a tudományos nyelvezetben jelen van, annak perifériáját jelenti.

A disszertáció célja a Kirk-életmű magyar nyelvű feldolgozásának előkészítése és rendszerezése is. Ennek megfelelően a dolgozat azt a szaknyelvet használja, amelyek Lengyel Balikó Péter és Pogrányi Lovas Miklós műfordítók a *The Conservative Mind* (2024) és a *The Roots of American Order* (várható megjelenés: 2026) magyar nyelvre való átültetése során megalkottak. A magyar szakirodalomban Kirk neve eddig főként az amerikai konzervatív reneszánsz és a Burke-recepció kapcsán jelent meg. A dolgozat ezt a recepciót szélesebb összefüggésbe helyezi. Kirk forrásait, fő műveit, intézményi szerepét, fogalmi rendjét és magyar kapcsolódási pontjait egyetlen értelmező ívben tárgyalja. A kutatás ennek révén olyan áttekintést nyújt, amely egyszerre szolgálja a politikai eszmetörténet, a konzervatív politikai filozófia és a magyar politikatudomány érdekeit. A Kirk-életmű magyar értelmezése azért is fontos, mert a hazai konzervatív vitákban a kultúra, az oktatás, a keresztény örökség, a nemzeti szuverenitás és az intézményi folytonosság kérdései növekvő súllyal jelennek meg.

A dolgozat felépítése és főbb tézisei

Az értekezés első nagy egysége a konzervativizmus fogalmi megalapozását végzi el. A kiinduló kérdés az, hogy a konzervativizmus miként írható le egyszerre filozófiai állásfoglalásként, politikai habitusként, történeti önértelmezésként és gyakorlati ítélőképességként. A dolgozat a konzervativizmus szó jelentésének helyhez és korhoz kötöttségéből indul ki, majd arra mutat rá, hogy a változó történeti alakzatok mögött felismerhető egy tartósabb rendtapasztalat (*enduring moral order*). Ez a rendtapasztalat az ember tökéletlenségének, a hagyomány közvetítő szerepének, a vallási-morális alapok jelentőségének és az intézmények formáló erejének belátásából áll. A konzervativizmus így egyszerre kötődik történeti közösségekhez és olyan antropológiai, erkölcsi felismerésekhez, amelyek túlmutatnak az adott korszak aktuálpolitikáján.

A dolgozat első fejezete a konzervativizmus fogalmát járja körül. A vizsgálat abból indul ki, hogy a konzervativizmus történeti alakzatai országonként és korszakonként eltérő hangsúlyokat kapnak, a Kirk-i forma esetében mégis felismerhető egy tartós rendtapasztalat. Ez a rendtapasztalat az ember végességének, a bűn és gyarlóság antropológiai jelentőségének, a vallási-morális alapok közösségformáló erejének, a történeti folytonosság értékének és a politikai bölcsesség történelemformáló jelentőségének felismerésén alapul. A fejezet a konzervativizmus fogalmát a habitus, a filozófiai meggyőződések és a közösségi emlékezet összefüggéseiben tárgyalja. Ennek során a dolgozat arra mutat rá, hogy Kirk számára a konzervatív gondolkodás elsősorban lelki és kulturális rendtapasztalat, amelyből politikai állásfoglalások is következnek. A konzervatív eszme belső rendje így a politikai intézményeknél mélyebb erkölcsi és történeti alapokra épül.

A második fejezet a forrásvidékek bemutatásán keresztül világítja meg, hogy Kirk számára a nyugati rend több eredet egységéből bontakozik ki. A bibliai szövetség gondolat a transzcendens mérce és a morális törvény tapasztalatát adja. A görög filozófiai örökség az igazságkeresés, a politika mint olyan, a természet, a logosz és az erény fogalmaival járul hozzá a rend megértéséhez. A római hagyomány a jogi gondolkodás, a köztársasági felelősség és az intézményi tartósság és a birodalmi lét eszményét hordozza. A középkori keresztény kultúra a hit, az ész, a közösségi rend, a büntől való megszabadulás felismerése és a jelenkorunk létezését biztosító egykori egységes kultúra szellemi alapjait jelenti. A brit kultúra az előbbieket közvetítette az Egyesült Államok számára, jóllehet saját, nemzeti hagyományain keresztül. A brit alkotmányosság, a *common law*, a preskripció, a szokásjog, a parlamentarizmus és a lokalitás brit közvetítéssel került be az USA-ba. Az amerikai államalapítás e forrásokat sajátos alkotmányos kísérletben rendezte újra.

A harmadik fejezet *A konzervatív eszme* kánonképző, egységteremtő és hagyományösszefoglaló teljesítményét elemzi. Kirk könyve az amerikai konzervativizmus számára olyan történeti elbeszélést adott, amely Burke-től Eliotig ívelt, és a szerzőket közös szempontrendszerbe illesztette – összefoglalva és ez által létre is hozva egy addig ki nem mondott hagyományt. A fejezet bemutatja, hogy a kánon megalkotása milyen módon adott intellektuális tekintélyt egy addig szétagolt politikai és szellemi irányzatnak (voltaképpen létre is hozva azt). A könyv a konzervativizmust műveltségi, irodalmi, vallási és filozófiai hagyományként jelenítette meg. A

kánonképzés politikatörténeti jelentősége pedig a mozgalmi, intézményi és fogalmi önazonosság létrehozásában áll. A dolgozat e ponton Kirk alkotói módszerét is vizsgálja: az életrajzi portrék, a történeti esszé és a filozófiai elmélkedés együtt hozzák létre azt a stílust, amely a konzervatív hagyományt élő szellemi családfaként mutatja be.

A negyedik fejezet az amerikai konzervatív reneszánsz kibontakozását tárgyalja. A New Deal öröksége, a második világháború utáni geopolitikai helyzet, a kommunizmus elleni erkölcsi és politikai küzdelem, a tömegtársadalom és a felsőoktatás átalakulása olyan korszakot teremtett, amelyben a konzervatív önszerveződés új formákat keresett. Kirk szerepe ebben a folyamatban a hagyomány nyelvének megteremtésében áll. A fejezet Hayek, Weaver, Nisbet, Voegelin, Strauss, Molnar, Buckley és más szerzők közegeiben helyezi el Kirk teljesítményét. A vizsgálat rámutat a konzervatív reneszánsz intellektuális forrásaira: libertárius közgazdasági szabadságelv, keresztény tradicionalizmus, antikommunizmus, klasszikus politikai filozófia belátásai és történeti alkotmányosság. Kirk e sokszínű térben a kulturális rend jelentőségét és a morális képzelet nyelvezetét erősítette meg.

Az ötödik fejezet Kirk konzervatív politikai programját elemzi elsősorban az *A Program for Conservatives* és a *The American Cause* című művek alapján. Bemutatja, hogy Kirk a konzervativizmust nem ideológiaként, hanem a nyugati civilizáció történeti és erkölcsi önértelmezéseként fogta fel. Programjának középpontjában a modernitás válságának diagnózisa és annak leküzdése áll: a tömegtársadalom, a haszonelvű liberalizmus, a szocialista kollektívizmus, a jóléti állam, a közösségek felbomlása és a lojalitás meggyengülése egyaránt a rend bomlásának tünetei. Kirk szerint a politikai rend alapja a lélek rendje: az ember csak akkor képes szabadságával élni, ha vágyait korlátozza, elfogadja az erkölcsi törvény tekintélyét, és saját életét egy öröklött kulturális hagyomány részeként érti meg. A fejezet amellet érvel, hogy Kirk konzervativizmusa a klasszikus, bibliai, keresztény és angolszász politikai örökség folytonosságából vezeti le az amerikai rend alapjait. Ennek megőrzése nem pusztán politikai, hanem civilizációs feladat: a család, a vallás, a helyi közösségek, az oktatás, a jog és az alkotmányos intézmények védelme a nyugati szabadság fennmaradásának előfeltétele.

A hatodik fejezet Kirk általános gondolkodásának kulcsfogalmait elemzi. Az *order* fogalma egyszerre jelöli a lélek belső és a társadalom külső rendjét. A szabadság Kirk olvasatában a renden belül képes kibontakozni, mivel az önkorlátozás, a kötelesség és a közösségi felelősség ad számára iránytűt. A morális képzelet fogalma az irodalmi és történeti példák nevelő erejére utal. A *prescription* (preskripció) az öröklött intézményekben sűrűsödő tapasztalat értékelését fejezi ki. A lokalitás a helyhez kötött felelősség, a közvetlen közösségek és az önkormányzó formák jelentőségét emeli ki. Az ideológiakritika az absztrakt rendszerek emberformáló veszélyeire irányítja a figyelmet. E fogalmak együtt adják Kirk kultúravédelmi filozófiájának szerkezetét.

Az oktatásról és nevelésről szóló VII. fejezet Kirk műveltségelméletét állítja középpontba. Kirk szerint az oktatás célja a klasszikus *paideia* eszményének megfelelően a lélek gondozása, a lelkiismeret formálása, az ítélőképesség kiművelése és a felnövekvő generáció integrálása a közös kultúrába. A felsőoktatás feladata ebből fakadóan a filozófiai habitus kialakítása, a magas kultúra, a történeti tudat és az irodalmi képzelet közvetítése. A fejezet összefoglalja a *paideia*

klasszikus eszméjét , majd azzal összhangban rámutat: a humán műveltség a politikai közösség fennmaradásának egyik fő feltétele. A nevelés tehát politikai relevanciával bír, mivel a politikára vonatkozó ítéletalkotás minősége közvetlen összefüggésben áll az egyén jellemével, a képzelőerővel és az emlékezettel.

Az intézménytörténetet tárgyaló VIII. fejezet a konzervatív gondolat társadalmi hordozóit vizsgálja. A dolgozat abból indul ki, hogy a szellemi hagyomány fennmaradása folyóiratokhoz, kiadókhoz, szellemi műhelyekhez, agytrösztökhöz, kutatóintézetekhez, alapítványokhoz, könyvtárakhoz és személyes tanítványi kapcsolatokhoz kötődik. Russell Kirk ennek a (részben az ő hatására is létrejött) ökoszisztémának a részese volt szerkesztőként, illetve előadóként. A *Modern Age*, a *University Bookman*, a *National Review* és a *Russell Kirk Center for Cultural Renewal* közvetlen Kirk-hatást utat, de munkássága áttételesen jelen van a *Heritage Foundation*, a *Hoover Institution*, a *Hudson Institute*, az *Acton Institute*, az *Ethics and Public Policy Center*, a *Hillsdale College* és még sok más műhelyekben. E szerteágazó hatást mutatja be a fejezet.

A konzervatív belvitákról szóló IX. fejezet a mozgalom belső feszültségeit a kultúrafelfogás kérdése köré rendezi. Kirk viszonya a libertárius szerzőkhöz, a fúzionizmushoz, a neokonzervatívokhoz, a paleokonzervatívokhoz és a nemzeti konzervativizmus újabb áramlataihoz azt mutatja, hogy a konzervativizmuson belül a piac, az állam, a nemzet, a vallás, a külpolitikai szerepfelfogás és a helyi közösségek jelentőségének megítélése állandó vitatárgya. Kirk e vitákban következetesen a kulturális elsőbbség elvét képviselte. A fejezet bemutatja, hogy Kirk számára a gazdasági szabadság, az alkotmányosság, a külpolitikai stratégia és más hívószavak nem rendelkeznek önértékkel, azok kizárólag a kulturális önazonosság szélesebb rendjében nyerhetik el értelmüket.

A X. fejezet bemutatja a kultúra fogalmának történeti alakulását és azt, hogy a kifejezés milyen közvetítéssel került be az angolszász konzervatív gondolkodásba, ahol Kirk számára központi jelentőségűvé vált. A XI. fejezet erre épülve feltárja Kirk kultúrafilozófiájának európai forrásait.

A XII. fejezet glosszárrium jelleggel ismerteti Kirk munkásságának kulcsfogalmait és azon problémákat, melyek az életműben a legnagyobb hangsúllyal jelennek meg. A XIII. fejezet ismerteti Kirk-nek a demokráciával kapcsolatos nézeteit, majd reflektál az amerikai külpolitika demokrácia exportot célzó ambícióira.

A XIV. fejezet Kirk bemutatja milyen hatást gyakorolt Kirk az amerikai politikai gondolkodásra, kik tekinthetők szellemi örököseinek. A XV. fejezet pedig megrajzolja az amerikai konzervativizmus ívét, tételesen összefoglalja e politikai áramlat problémahorizontjának átalakulását az államalapítástól napjainkig. A XVI. fejezet erre épülve kapcsolódási pontokat azonosít be az amerikai és a magyar konzervativizmus között. E fejezet tartalma a kutatás további irányát is előrevetíti egyúttal. A XVII. fejezet röviden ismerteti Kirk munkásságának jelenleg zajló – de leginkább előkészítési fázisban lévő - recepcióját. A XVIII. fejezet pedig végül összegzi a római katolicizmus szerepét Russell Kirk gondolkodásában.

A dolgozat tézisei

1. A dolgozat fő tézise szerint a konzervativizmus kirk-i koncepciója a kultúravédelem. Ez a tézis a dolgozat teljes szerkezetét meghatározza. A kultúravédelem a közösségi lét mélyrétegeinek fenntartását jelenti, és az erkölcsi, vallási, intézményi, művészeti és történeti formák együttes gondozását kívánja meg. Ide tartozik a transzcendens eredetű erkölcsi rend, történeti emlékezet, a jog uralma, a helyi közösségek autonómiája, a család, az iskola, az egyház, az egyetem, az irodalmi kánon és az önkorlátozásra nevelő politikai hagyomány.

A konzervativizmus megalapozásánál a dolgozat külön figyelmet fordít a magyar katolikus és természetjogi gondolkodásra. Frenyó Zoltán, Mezei Balázs, Molnár Tamás, Turgonyi Zoltán, Láncki András, Hörcher Ferenc és más szerzők vizsgálata megmutatja, hogy a magyar konzervativizmus sajátos problémahorizonttal rendelkezik. A magyar politikai gondolkodásban a történeti alkotmányosság, a keresztény állameszme, a nemzeti szuverenitás, valamint a katolikus és protestáns örökség együttélése különös jelentőségű. A dolgozat szerint Kirk magyar kontextusban e lokális hagyományokkal együtt olvasható. A kirk-i szintézis olyan látásmódot ad, amely képes a helyi hagyományokat szélesebb nyugati kultúrafilozófiai összefüggésbe illeszteni.

Az értekezés második nagy egysége Russell Kirk filozófiájának forrásvidékeit tárja fel. Kirk az amerikai rendet egyetlen nagy, szervesen összetartozó egységében látja. A bibliai hagyomány, a klasszikus görög bölcsélet, a római jogi és politikai tapasztalat, a középkori keresztény kultúra egysége, a brit alkotmányosság, valamint az amerikai alapítás sajátosságai együtt alkotják azt a rendet, amelynek védelme Kirk szerint a konzervatív gondolkodás fő feladata. Kirk nem pusztán kultúrtörténeti érdekességként azonosította e forrásokat, hanem rámutatott, hogy ezek élő hagyományként jelen vannak korunkban is. Kirk ezzel a gesztusával történelmet adott az amerikai népnek.

2. A második fő tézis szerint Kirk konzervativizmusa a nyugati kultúrát integrális egészként szemléli. Kirk azokat a kapcsolódási pontokat tartja döntőnek, amelyek a nyugati politikai és kulturális rendet lehetővé teszik. A bibliai törvényfogalom, a görög filozófiai igazságkeresés, a római jogi gondolkodás, a középkor szakrális intézményessége, a brit preskripció és az amerikai alkotmányos kísérlet olyan hagyományláncot alkot, amelyben az erkölcsi és politikai rend egymást kiegészítve öröklődik. A dolgozat e tézis alapján mutatja be, hogy Kirk számára a konzervativizmus az emlékezet rendjének helyreállítása is. A nyugati ember akkor érti meg saját magát és politikai intézményeit, ha felismeri azokat a mélyebb kulturális formákat, amelyekből ezek az intézmények származnak.

A forrásvidékek elemzésében Edmund Burke kiemelt szerepet kap. *A konzervatív eszmében* Burke a konzervatív politikai képzelet alapító alakjaként jelenik meg. Jelentősége Kirk olvasatában a preskripció, a prudencia, az előítélet eredeti értelme, a történeti alkotmányosság, a vallási eredetű kultúra és a politikai ítélet összekapcsolásában áll. A disszertáció azt állítja, hogy Kirk Burke-értelmezése a teljes életmű egyik kulcsa. Burke példáján keresztül válik érthetővé, hogy a konzervatív gondolkodás a történeti tapasztalat elvi igényű értelmezése. Ez a felismerés vezeti tovább a dolgozatot Kirk oktatásról, irodalomról, lokalitásról és ideológiáról

szóló gondolataihoz. Az értekezés harmadik nagy egysége ennek megfelelően *A konzervatív eszme* burkeiánus kánonképző szerepének elemzése.

3. A harmadik fő tézis szerint Kirk kánonteremtése a konzervativizmus intézményesülésének előfeltétele volt. *A konzervatív eszme* a konzervatív hagyományt olyan szellemi közösségként rögzítette, amelynek alakjai időben távol álltak egymástól, mégis rendelkeznek közös ismérvekkel. E közösségben a rend, a szabadság, az erény, a magántulajdon, az előítélet, a történeti alkotmányosság, a vallás és a helyi közösség kérdései térnek vissza. Kirk ennek a hagyománynak irodalmi formát és máig jellemző nyelvezetet adott.

4. A negyedik fő tézis szerint a Kirk-i konzervativizmus a konzervatív reneszánsz számára közös nyelvet, közös hagyományoszményt hozott létre. A libertárius szabadsághangsúly, a tradicionalista erkölcsi rendfelfogás, az antikommunista biztonságpolitikai reakció, a keresztény kultúrávédelem és az alkotmányos gondolkodás közötti együttműködése akkor vált tartóssá, amikor intézmények, folyóiratok, kiadók és oktatási műhelyek is hordozni kezdték mindezeket. Kirk szerepe e folyamatban a szellemi formaadásban ragadható meg. Jelentősége abban áll, hogy a konzervativizmus számára történeti mélységet és filozófiai háttérrel adott.

5. Az ötödik fő tézis szerint Kirk konzervativizmusa a morális képzelet politikai jelentőségét állítja helyre. A modern politikai gondolkodás gyakran fogalmi sémák, társadalommérnöki tervek és elvont jogelvek felől közelíti meg az emberi együttélést. Kirk az irodalom, a történeti példák, a vallási szimbólumok és a közösségi emlékezet nevelő erejét hangsúlyozza. A morális képzelet a helyes politikai ítéletalkotás egyik feltétele. A múlt alakzataiban, a tragédiákban, a hősökben, a szentekben, a bukásokban és a helyi közösségek emlékezetében felismerhető emberi létformák óvják meg a politikai cselekvést a technikai adminisztrációvá szűküléstől. Kirk ezért kapcsolja össze az irodalmat, a nevelést és a politikát.

6. A hatodik fő tézis szerint a kultúra intézményes formák nélkül elsorvad. Kirk életműve arra tanít, hogy a gondolatnak otthonra van szüksége: folyóíratra, egyetemre, könyvtárra, konferenciára, tanítványi körre, helyi közösségre és olyan művelt nyilvánosságra, amely képes a hagyományt átvenni. A konzervativizmus akkor marad élő hagyomány, ha van intézményi teste. A dolgozat ezért a politikai filozófiát intézménytörténettel egészíti ki. A konzervatív gondolkodás története ugyanis szorosan kötődik a folyóiratokhoz, a könyvkiadókhöz, kutatóintézetekhez, a mindezeket fenntartó alapítványokhoz.

7. A hetedik fő tézis szerint Kirk gondolkodása a konzervatív vitákban a kulturális elsőbbség elvét képviseli. Ez a gazdaság, az alkotmányjog és a külpolitika jelentőségét a kultúra tágabb rendjében helyezi el. A tézis azt állítja, hogy e területek tartós rendezése csak kulturális és morális előfeltételek alapján lehetséges. A piac szabadsága közösségi célokkal együtt válik gazdasági rendező erővé. Az állami szuverenitás lelki és kulturális tartással együtt válik tartóssá. Az alkotmányos rend az önkorlátozással és az aktív közösségi részvétellel együtt képes a rendet fenntartani. A külpolitikai erő civilizációs önazonossággal együtt szolgálja a politikai közösséget. Kirk ezért követeli meg, hogy a konzervatív gondolkodás minden részterületet a kultúra egészének horizontjában értelmezzék.

Az értekezés záró egysége az amerikai és a magyar konzervativizmus közötti kapcsolódási pontokat fogja feltárni a kutatóhelyi vitát követően. A dolgozat koncepciója szerint az amerikai és a magyar konzervativizmus eltérő történeti pályán alakult ki, azonban a 21. században több közös kérdést kell megválaszolni és ennek megvannak mind a politikai, mind a világnézeti előfeltételei. Ilyen kérdés a keresztény civilizáció politikai formája, a család és a demográfia, a szuverenitás, az oktatás, a tömegmédiá hatása, a vallás nyilvános szerepe és a nemzeti önazonosság kulturális megalapozása, illetve a tömeges bevándorláshoz való viszony.

8. A nyolcadik fő tézis szerint Kirk magyar olvasata szintézisre ösztönöz, és a helyi hagyományok önálló értelmezését erősíti. A magyar konzervativizmus megújulása saját történeti és kulturális erőforrásain kell, hogy alapuljon, de ebben Kirk módszere a kulturális egység kialakításában inspiráló lehet. A magyarság számára elsődleges saját történelmi államisága, a Szentkorona eszméje, keresztény hite (avagy az élő hit hiányában ennek kulturális reminiscenciái), a katolikus és protestáns hagyományok, a Kárpát-medence kulturális sokszínűsége és a 20. századi totalitárius tapasztalat. Kirk nézőpontja az egységben látást illetően, illetve a kulturális egység megfogalmazásában lehet ihlet forrása.

9. A dolgozat szerint a magyar konzervatív gondolkodás egyik jövőbeli feladata egy sajátosan katolikus nézőpontú történelem-, illetve kultúrafilozófia körvonalazása lehet, amely képes együtt látni a magyar államiságot, a keresztény civilizációt, az oktatást, a művészetet, a családot, a helyi közösségeket és a politikai rendet.

A következőket tartalmazó fejezet az értekezés eredményeit a kultúrávédelem átfogó fogalma köré fogja rendezni. A disszertáció szerint Kirk konzervativizmusa a rend, a hagyomány, az oktatás, az irodalom, a vallás és az intézményi folytonosság összefüggésében érthető meg. Ebből következik, hogy a konzervatív politika sikerének feltétele a kultúra belső épsége, a morális képzelet formálása és az öröklött formák értelmezése; illetve a mindezek fényében végrehajtandó folyamatos szelekció: annak eldöntése, mi érdemes megőrzése és mi nem. A dolgozat a Kirk-életmű bemutatásával azt is jelzi, hogy a politikatudomány számára a konzervativizmus vizsgálata akkor válik teljesebbé, ha a pártpolitikai és ideológiai kategóriák mellett a civilizációs, teológiai, irodalmi és intézményi dimenziókat is figyelembe veszi. A tézisek összessége ennek a tágabb megközelítésnek az érvényességét kívánja bizonyítani.

A disszertáció következtetései négy nagyobb állításban foglalhatók össze.

1. Kirk konzervativizmusa a kultúra rendjének védelmét tekinti a politikai gondolkodás fő feladatának.
2. Ez a kultúravédelem a nyugati hagyomány több forrásvidékét kapcsolja össze, és a keresztény rendtapasztalatban találja meg legmélyebb alapját.
3. Kirk kánonteremtő és intézményesítő hatása nélkül az amerikai konzervatív reneszánsz nem valósult volna meg.
4. Kirk magyar vonatkozású jelentősége a kulturális önértelmezés módszerében rejlik: abban, hogy a konzervativizmust képes a vallás, a történelmi emlékezet, az oktatás, az intézmények és a politikai cselekvés egységeként láthatóvá tenni. A dolgozat tudományos eredménye ennek az értelmzési keretnek a megalkotása.

Válogatott irodalom

Burke, Edmund: Reflections on the Revolution in France. London, 1790.

Brague, Rémi: Eccentric Culture. A Theory of Western Civilization. South Bend, St. Augustine's Press, 2002.

Dawson, Christopher: Religion and Culture. London, Sheed and Ward, 1948.

Dawson, Christopher: The Crisis of Western Education. New York, Sheed and Ward, 1961.

Deneen, Patrick J.: Why Liberalism Failed. New Haven, Yale University Press, 2018.

Frenyó Zoltán: Konzervatív eszmetörténeti és katolikus társadalomfilozófiai írások. A dolgozatban feldolgozott tanulmányok és könyvfejezetek alapján.

Gottfried, Paul Edward: Conservatism in America. Making Sense of the American Right. New York, Palgrave Macmillan, 2007.

Guardini, Romano: Az újkor vége. A hatalom. Budapest, Vigilia, 1994.

Hayek, Friedrich August von: The Road to Serfdom. London, Routledge, 1944.

Hörcher Ferenc: A Political Philosophy of Conservatism. Prudence, Moderation and Tradition. London, Bloomsbury, 2020.

Kekes, John: Against Liberalism. Ithaca, Cornell University Press, 1997.

Kekes, John: A Case for Conservatism. Ithaca, Cornell University Press, 1998.

Kirk, Russell: The Conservative Mind. From Burke to Eliot. Seventh revised edition. Washington, Regnery, 2001.

Kirk, Russell: The Roots of American Order. Wilmington, ISI Books, 2003.

Kirk, Russell: Enemies of the Permanent Things. Observations of Abnormity in Literature and Politics. La Salle, Sherwood Sugden, 1984.

Kirk, Russell: The Politics of Prudence. Bryn Mawr, ISI Books, 1993.

Kirk, Russell: Prospects for Conservatives. Chicago, Henry Regnery, 1954.

Kirk, Russell: A Program for Conservatives. Chicago, Henry Regnery, 1954.

Kirk, Russell: America's British Culture. New Brunswick, Transaction Publishers, 1993.

Kirk, Russell: Eliot and His Age. T. S. Eliot's Moral Imagination in the Twentieth Century. Wilmington, ISI Books, 2008.

Lánczi András: Konzervatív politikai filozófiai írások. A dolgozatban feldolgozott tanulmányok alapján.

Mezei Balázs szerk.: A modernitás válsága. Az egyesült államokbeli konzervatív publicisztika kialakulása és főbb témái. Budapest, 2014.

- Mezei Balázs: Vallásbölcselet I. kötet: A vallás valósága - Filozofia (Máriabesnyő - Gödöllő, 2004)
- Molnár Tamás: Az ellenforradalom. Budapest, Kairosz, 2005.
- Nisbet, Robert: The Quest for Community. New York, Oxford University Press, 1953.
- Oakeshott, Michael: Rationalism in Politics and Other Essays. Indianapolis, Liberty Fund, 1991.
- Pieper, Josef: Leisure, the Basis of Culture. New York, Pantheon, 1952.
- Scruton, Roger: The Meaning of Conservatism. London, Macmillan, 1980.
- Strauss, Leo: Natural Right and History. Chicago, University of Chicago Press, 1953.
- Turgonyi Zoltán: Természetjogi és katolikus politikai filozófiai írások. A dolgozatban feldolgozott tanulmányok alapján.
- Voegelin, Eric: The New Science of Politics. Chicago, University of Chicago Press, 1952.
- Weaver, Richard M.: Ideas Have Consequences. Chicago, University of Chicago Press, 1948.

A szerző témában megjelent közleményei „Pogrányi Lovas Miklós” publikációs név alatt

1. Molnár Tamás: A jobb és a bal. *Kommentár*, 2021/1, 154–155.
2. Hasadás. Gertrude Himmelfarb: Egy nemzet, két kultúra. *Kommentár*, 2021/1, 165–166.
3. António de Oliveira Salazar: Békés forradalom. *Kommentár*, 2021/3, 151–153.
4. Christopher Dawson munkásságának helye a brit kultúrafilozófiában. In: *Semper aequum: tízéves a politikatudomány szak a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen*. Budapest: Typotex, 2019.
5. Neoskolasztikus ellenforradalom. John D. Mueller: A közgazdaságtan megváltása: a hiányzó elem újrafelfedezése. *Valóság*, 60. évf. 4. sz. (2017), 112–115.
6. Vallás és kultúra kapcsolata T. S. Eliot [...] In: *Túl posztokon és izmusokon: művészetelméleti tanulmányok*. Budapest: MMA MMKI–L’Harmattan, 2015, 491–528.
7. Christopher Dawson munkásságának helye a brit kultúrafilozófiában. *Vallástudományi Szemle*, 14. évf. 3. sz. (2018), 129–145.
8. Európa: élet vagy halál. *Kommentár*, 2020/3, 91–99.
9. Edmund Burke konzervativizmusa. In: *Eszme és történet: a Molnár Tamás Kutató Központ tanulmánykötete, 2014*. Budapest: NKE Molnár Tamás Kutató Központ – NKE Szolgáltató Kft., 2014.
10. Russell Kirk kultúrafilozófiájának alapvonásai. *Magyar Szemle*, új folyam, 27. évf. 7/8. sz. (2018), 59–72.
11. Konzervatív gondolkodás és politika az Egyesült Államokban. Recenzió Egedy Gergely könyvéről. *Polgári Szemle*, 11. évf. 1–3. sz. (2015), 450–456.
12. Russell Kirk Burke-recepciója. In: *Konzervatív reneszánsz az Egyesült Államokban: emlékkonferencia Russell Kirk halálának 20. évfordulója alkalmából*. Budapest: Századvég, 2016.
13. Angolszász útkeresés. *Kommentár*, 2025/4, 212–216.
14. Fifty Shades of Conservatism. *Hungarian Conservative*, vol. 4, no. 3 (2024), 104–113.
15. A konzervativizmus ötven árnyalata. BLA Doktori Ösztöndíjprogram Tanulmánykötet 2022/2023 Szerkesztette: Dr. Dezső Tamás – Pócza István.
16. Russell Kirk szerepe az amerikai konzervatív reneszánsz kibontakozásában. *Batthyány Lajos Alapítvány Doktori Ösztöndíjprogram Tanulmánykötet 2020/2021*. Szerkesztette: Dr. Dezső Tamás – Pócza István.
17. Az amerikai konzervativizmus intézményrendszerének kiépülése. *BLA Doktori Ösztöndíjprogram Tanulmánykötet 2021/2022*. Szerkesztette: Dr. Dezső Tamás – Pócza István.

18. Konzervatív reneszánsz az Egyesült Államokban. Budapest: Századvég, 2016. (szerk.)
19. Thomas Molnar: The Hungarian Tocqueville. *European Conservative*. 2025. január 8.
20. A *Late Review*. Review on the book *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order* by Samuel P. Huntington. In: Demography and Migration from the past to the future. Klebelsberg Kuno Economy College, Nagyvárad, 2015.

Közreműködőként

22. Molnár Tamás: *Az értelmiség bukása. Molnár Tamás összegyűjtött művei*, 1. Budapest: Ludovika Egyetemi Kiadó, 2022. (Társszerk.)
23. *Utószó*. In: Molnár Tamás: *Az amerikai életforma; Az ideális állam kritikája. Molnár Tamás összegyűjtött művei*, 2. Budapest: Ludovika Egyetemi Kiadó, 2024. (Társszerk.)
24. Molnár Tamás: *Utópia: az örök eretnokség. Molnár Tamás összegyűjtött művei*, 3. Budapest: Ludovika Egyetemi Kiadó, 2025. (Társszerk.)

A szerző műfordítói munkássága:

Russell Kirk: *Szociális igazságosság és tömegkultúra*. In: Mezei Balázs szerk.: *A modernitás válsága. Az egyesült államokbeli konzervatív publicisztika kialakulása és főbb témái*. Budapest, 2014.

Jacques Maritain: *A teljes humanizmus és a modern idők válsága*. In: Mezei Balázs szerk.: *A modernitás válsága. Az egyesült államokbeli konzervatív publicisztika kialakulása és főbb témái*. Budapest, 2014.

Leo Strauss: *Természetjog és történeti megközelítés*. In: Mezei Balázs szerk.: *A modernitás válsága. Az egyesült államokbeli konzervatív publicisztika kialakulása és főbb témái*. Budapest, 2014.

Waldemar Gurian: *A katolikus publicista*. In: Mezei Balázs szerk.: *A modernitás válsága. Az egyesült államokbeli konzervatív publicisztika kialakulása és főbb témái*. Budapest, 2014.

A. James McAdams: *A Review of Politics* kezdetei. In: Mezei Balázs szerk.: *A modernitás válsága. Az egyesült államokbeli konzervatív publicisztika kialakulása és főbb témái*. Budapest, 2014.

Russell Kirk: *A konzervatív eszme. Burke-től Eliotig*. Budapest: Alapjogokért Központ – Jogállam és Igazság Nonprofit Kft., 2024. XLV, 703 p. (társfordító)

Russell Kirk: *Az amerikai rend gyökerei*. (A fordítás jelenleg kéziratban van, a kiadás folyamatban)

A disszertáció több fejezete a szerző korábbi, Pogrányi Lovas Miklós publikációs néven közölt szövegeinek szerkesztett és továbbfejlesztett változatát hasznosítja. A végleges disszertációban az ilyen szöveghasználat egységes hivatkozási rend szerint kerül feltüntetésre.